

O'QITUVCHILARNING AQLLI TEXNOLOGIYALAR BILAN ISHLASHGA TAYYORLIGINI RIVOJLANTIRISH MODELINI LOYIHALASH

Fayzullayeva Dilnoza Ubaydulloyevna

Samarqand davlat chet tillar instituti

Ingliz tili leksikologiyasi va stilistikasi

kafedrası Katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ta'limda raqamli texnologiyalar orqali o'quvchilarning ta'limdagi faolliklarini rivojlantirish borasida fikr yuritiladi. Shu bilan birga ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash haqida qisqacha ma'lumot beradi. Undan so'ng ta'limda raqamli texnologiyalarning muammolari va ularning kelajagi haqida munozara bo'yicha fikr yuritiladi. Axborot texnologiyalari barcha fanlar va yo'nalishlardagi umumiy bilimlarni tarqatish va ma'lumotlarni to'plash, jamlash uchun paydo bo'ldi va ta'lim jarayonidagi asosiy kuchi hisoblanadi. Ayni damda O'zbekistonning chekka hududlaridagi maktab va litsey, kollej, oliygohlarga hamraqamli texnologiyalar va mobil qurilmalar kirib borgan, buning natijasida o'quvchi yoshlar ulardan erkinlik bilan foydalanmoqdalar.

Kalit so'zlar: texnologiya, raqamli ta'lim, gadget, oliygoh, maktab, mobil qurilma, muommolar, yechimlar, ma'lumot tarqatish.

Modellashtirish bilimning barcha sohalarida tadqiqotning asosiy usuli hisoblanadi. Hozirgi vaqtda inson faoliyatining u yoki bu darajada modellashtirish usullari qo'llanilmaydigan sohasini nomlash mumkin emas. Umuman olganda, modellashtirishni bilvosita bilish usuli sifatida ta'riflash mumkin, bunda o'rganilayotgan asl ob'ekt boshqa model ob'ekti bilan qandaydir mos keladi va

model kognitiv rivojlanishning ba'zi bosqichlarida u yoki bu tarzda asl nusxani almashtirishga qodir. Model – aqliy yoki amaliy ravishda yaratilgan tuzilma. Model – bu «o'rni bosuvchi» va ishlash vositasi (shu jumladan o'rganish) sifatida ishlatiladigan obyekt yoki obyektlar tizimining soddalashtirilgan aqliy yoki ramziy tasviri. Har qanday model o'rganilayotgan obyektning tuzilishiga o'xshash qandaydir strukturaning (statik yoki dinamik, moddiy yoki aqliy) mavjudligi bilan tavsiflanadi. Tadqiqot jarayonida u nisbatan mustaqil kvaz obyekt vazifasini bajaradi, bu esa o'rganish jarayonida obyektning o'zi haqida ma'lum bilimlarni olish imkonini beradi.

O'qituvchini o'quv jarayonida AKT vositalaridan foydalanishga tayyorlash sohasidagi ilmiy-metodik tadqiqotlar tahlili natijasi shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning texnik o'quv qurollari, qo'llanmalari bilan ishlashga tayyorgarligini rivojlantirishning turli didaktik modellari va

dasturlari mavjud. Yaratilgan model o'z maqsadiga erishish uchun uning ishlashini ta'minlaydigan bir qator talablarga javob berishi kerak. Bu quyidagi talablarni o'z ichiga oladi: modellarni modellashtirish jarayonining qolgan uchta «ishtirokchisi» bilan aloqasi sifatida o'ziga xoslik, soddalik va adekvatlik; atrof-muhit (ajralish), yaratuvchi va subyekt bilan yoki modeldan (soddalik) foydalanish; modellashtirilgan ob'ekt bilan didaktik tizim yaratish [112, 174].

Quyida ushbu mezonlarni qisqacha tavsiflaymiz.

Irsiylik talabi yaratilgan modelning u faoliyat ko'rsatayotgan muhit bilan yetarli darajada muvofiqligini anglatadi, bu muhitga begona element sifatida emas, balki tabiiy komponent sifatida kiradi [112, 53].

Ikkinchi talab – bu modelning soddaligi, ya'ni modelda modellashtirilayotgan tizimning faqat eng muhim xarakterli belgilari va xususiyatlari qayd etilishi kerak. Masalan, o'qituvchi ma'ruza yoki seminarni modellashtirib, ma'ruza davomida yuz berishi mumkin bo'lgan barcha vaziyatlarni oldindan ko'ra olmaydi. Bundan tashqari, model juda sodda bo'lishi kerak va uni ishlatish kerakligi sababli, modelni amalga oshirishda ishtirok etadigan har bir kishi uchun tushunarli va ochiq bo'lishi

kerak bo'lgan ishchi vosita sifatida ishlatilishi kerak.

Modelga qo'yiladigan uchinchi talab – bu uning adekvatligi, ya'ni ishlab chiqilgan modelning, didaktik tizimning o'ziga xos va mosligi, tuzilgan mezonlarga muvofiq loyiha maqsadiga erishish uchun undan foydalanish imkoniyati mavjud ekanligidir. Mazkur mezonga batafsil to'xtalish zarur. Gap shundaki, biz ingliz tili o'qituvchilarining aqlli texnologiyalar bilan ishlashga tayyorgarligini rivojlantirishning didaktik tizimini modellashtirmoqdamiz. Modelning haqiqiy didaktik tizimga adekvatligi model yaratilgan maqsadga qanday javob berishiga bog'liq bo'ladi. Agar model asosida yaratilgan didaktik tizim belgilangan mezonlarga, qo'yilgan talablarga muvofiq maqsadga erishishni ta'minlasa, u holda modelning real didaktik tizimga muvofiqligi haqida gapirish mumkin. Biroq, muammo shundaki, bunday xulosa haqiqiy model amaliyotga kiritilgandan so'ng amalga oshirilishi mumkin. Har qanday didaktik tizimni modellashtirishdan oldin “tizim” va “didaktik tizim” tushunchalarining mazmuniga to'xtalib o'tish zarur. Fan metodologiyasida “tizim” ta'rifi, odatda, bir-biri bilan munosabat va aloqada bo'lgan, ma'lum bir yaxlitlik, birlikni tashkil etuvchi elementlar yig'indisi sifatida qabul qilinadi. Tizimning umumiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) yaxlitlik - har qanday tizimning uning tarkibiy qismlari yig'indisiga qaytarilmasligi va butun tizimning bir qismidan xossalarning kelib chiqmasligi;
- 2) chegaralash - tizim obyektni boshqalar qatoriga joylashtirish, uning ishlash tizimining barqarorligi;
- 3) tizimlilik - tizim elementlarining aloqalari va munosabatlarini ma'lum bir tuzilishga, y'ani tartibga solish. Butun tizimning bir butun sifatida harakatini belgilaydi;

4) iyerarxiya - tizimning har bir komponentini tartiblangan va o'zaro bog'langan elementlarni o'z ichiga olgan quyi tizim sifatida ko'rib chiqish qobiliyati, ya'ni ular ham tizimdir;

5) tizimning atrof-muhit bilan aloqasi, u yopiq bo'lishi mumkin, muhit va tizimni o'zgartirmaydi va ochiq - atrof-muhit va tizimni o'zgartiradi;

6) tavsifning ko'pligi - murakkab obyekt bo'lgan har bir tizimni biron-bir rasmga, bitta ko'rinishga qisqartirib bo'lmaydi [139, 68]. Ko'rib turganingizdek, har qanday tizim uchun oltita xususiyat umumiydir: yaxlitlik, chegaralanish, iyerarxiya, tuzilish, tizimning atrof-muhit bilan aloqasi va tavsiflarning ko'pligi.

Mashhur polshalik olim V.Okon ta'lim tizimiga shunday ta'rif beradi: "Ijtimoiy belgilangan maqsadlar, jumladan, o'qituvchilar, o'quvchilar, ta'lim mazmuni, ijtimoiy va moddiy muhit, shuningdek, elementlar o'rtasidagi munosabatlar bilan belgilanadigan dinamik faoliyat ko'rsatuvchi elementlar majmuasi" [117, 67]. Ta'rifdan ko'rinib turibdiki, muallif ta'lim tizimining to'rtta elementini belgilaydi:

- o'qituvchilar, ularning vakolatlari, ish usullari, fidoyilik;
- talabalar va ularning ehtiyoj maqsadlari, motivatsiyasi, holati va ish usullari, yo'l yo'riqlari;
- o'qitish mazmuni, uni tanlash va tizimlashtirish, natijalarni tekshirish, baholash usullari;
- ta'lim muhiti, ya'ni o'quv qurollari, qo'llanmalari va uning ijtimoiy hamda moddiy shart-sharoitlari [117, 66].

Ushbu elementlar majmuasi statik emas, balki dinamik ravishda ishlaydi, ya'ni u o'zgaradi va rivojlanadi. Shu bilan birga, elementlarning butun majmuasi ijtimoiy jihatdan belgilangan maqsadlar bilan xarakterlanadi. Maqsadlar ta'lim tizimidan tashqarida bo'lib, uning yo'nalishi va tarkibini belgilaydi. Ammo bu umumiy maqsadlar. Boshqa darajadagi maqsadlarga (ta'lim dasturi, o'quv rejasi, aniq dars va ularning tizimi) kelsak, ular umumiy maqsadlarga bog'liq bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ega. Osmolovskaya didaktik tizim haqida shunday yozadi: "O'quv jarayonining yaxlitlikni tashkil etuvchi birligi, o'zaro bog'liqligi va izchillik" [119, 38]. Mazkur ta'rifga asoslangan didaktik tizim quyidagi xususiyatlari bilan izohlanadi: yaxlitlikni tashkil etuvchi barqaror elementlar to'plami; tizimni tashkil etuvchi elementlarning birligi, mosligi, muvofiqligi, o'zaro bog'liqligi va izchilligi. «Birlik» belgisi o'quv jarayonini loyihalash yagona pozitsiyadan, ya'ni yagona nazariy asosda sodir bo'lishini ko'rsatadi. Osmolovskaya didaktik model haqida ham yozadi. Shu bilan birga, modelning quyidagi yaxlit tushunchasi asos qilib olinadi: "Model – asl nusxaning ba'zi muhim xususiyatlarini takrorlaydigan, uni o'rganish yangi ma'lumot beradigan tarzda almashtirishga qodir bo'lgan obyektlar yoki belgilar tizimidir" [119, 38-bet]. Modelning xususiyatlariga quyidagilar kiradi: o'rnini bosuvchi model bo'lgan obyektning mavjudligi; obyektning muhim bo'lmagan xususiyatlardan abstraksiyalash asosida soddalashtirish; obyektning muhim xususiyatlarini aks ettirish. Shularni hisobga olgan holda didaktik model deganda "aniq amaliyotdan mavhumlashtirilgan, lekin uning muhim xususiyatlarini aks ettiruvchi va maqsadlari,

mazmuni, amalga oshirish vositalari, natijalarini tushunishni o'z ichiga olgan o'quv jarayonining tavsifi" tushuniladi [119, 38]. Bu ta'rifdan ko'rinib turibdiki, didaktik modelning strukturaviy elementlari maqsad, mazmun, amalga oshirish vositasi, natijadir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 11- avgustdagi «Ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish shora-tadbirlari to'g'risida»gi 610-son qarori// <https://www.lex.uz/asts/3893445>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021- yil 19-maydagi 312-sonli «Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida» gi qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsersiyasini tasdiqlash to'g'risida» gi Farmoni, «Xalq so'zi» gazetasi, 2019., 9 oktyabr, 209(7439)-son.
4. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари: Монография. – Т.:Фан, 2007. – 135 б.
5. Жалолов Ж.Ж. Чет тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. –368 б.,
6. Мустафаева Х.Т. Инглиз тили грамматикасини ижтимоий-гуманитар факультетлар талабаларига ўргатишнинг лингвометодик хусусиятлари. – Самарқанд: 2003. -140 б.